

TÜRKİYƏ İLƏ AZƏRBAYCAN ARASINDA MƏDƏNİ İQTİSADİ ƏLAQƏLƏRİN MÜHÜM ASPEKTLƏRİ

Şahismayıl İsmayilov

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: ismayilovsahismayil@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7441-3575

DOI: 10.30546/2960-1967.2025.2.2032

Xülasə. Qədim tarixi köklərə malik olan Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri bu gün birgə, qarşılıqlı səylər və sarsılmaz iradə əsasında inkişaf etdirilir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin səsləndirdiyi “bir millət iki dövlət” ifadəsi yeni dövrdə iki dövlət arasında olan münasibətlərin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin çox gözəl təcəssümüdür. XX əsrin əvvəllərində baş verən hadisələrə nəzər salsaq görərik ki, azərbaycanlılar və türklər hər zaman çiyin-çiyinə dövrün çətinliklərinə sinə gərrib, ağır sınaqlardan alnıaçıq çıxıblar. Azərbaycanla Türkiyə arasındakı ikitərəfli mədəni və iqtisadi əlaqələr son 20 ildə digər qonşu ölkələr üçün nümunə və model ola biləcək keyfiyyət və dinamika səviyyəsinə yüksəlib. 1991-ci il noyabrın 9-da Türkiyə Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyıb, diplomatik əlaqələr isə 1992-ci il yanvarın 14-dən qurulub. Türkiyə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətdir. Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərində müstəqilliyin ilk illərində olduğu kimi son dövrlərdə də maraqlı yeniliklər yaşanır. İlk növbədə Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılmasını qeyd etmək lazımdır. Eyni zamanda, enerji sahəsi başda olmaqla iqtisadiyyatın bütün sahələrində əməkdaşlıq yeni səviyyəyə çatıb. Qarşılıqlı rəsmi səfərlərin intensivliyi xeyli artıb.

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, mədəniyyət, iqtisadi, strategiya

Giriş

XX əsrin birinci yarısında yetişmiş və geniş fəaliyyət göstərmiş dünya miqyaslı görkəmli dövlət xadimi, müasir Türkiyə dövlətinin yaradıcısı və ilk prezidenti Mustafa Kamal Paşa (Atatürk) milli mədəniyyətlərin məzmunu, mahiyyəti və inkişafı haqqında geniş bir təlim yaratmışdır. M. Atatürkün bu fəaliyyəti Osmanlı türkləri dövlətində hakim ideologiyanın sırf islam dini olduğu bir dövrdə başlanmışdır. Bu ideologiya isə 1923-cü ildə Türkiyədə yaradılmış Respublika üsul-idarəsinin məqsədlərinə uyğun gəlmirdi. Buna görə də Türkiyənin teokratik dövlət aparatı M. Atatürkün nəzəri planda hazırladığı etatizm (dövlətçilik) prinsipi əsasında yaradılan dövlət aparatı ilə əvəz olunmalı idi. M. Atatürk demişdir: “Din bir vicdan məsələsidir. Hər kəs vicdanının səsinə eşitməkdə sərbəstdir. Biz dinə hörmət edirik, bu düşüncəyə müxalif deyilik. Biz sadəcə olaraq dini işləri milli və dövlət işləri ilə qarışdırmağa çalışır, kasta və digər cinayətkar fəaliyyətləri əsaslanan fanatizmi qəbul etmirik” [6, s.11].

Avropa və Asiya qitələrinin ən mədəni həyatları ilə dərinlən tanış olmuş M. Atatürk bu iki qitənin ayrıcında yerləşən Türkiyə üçün müasirləşmə siyasətinə üstünlük verdi: sultanlıq ləğv edildi (1922) və Türkiyə Cümhuriyyəti elan edildi (1923), xəlifəlik aradan qaldırıldı (1924). Türkiyənin böyük lideri olan Mustafa Kamal Paşa demişdir: “Mənim həyatda yeganə fikrim, şərəfim türklükdən başqa bir şey deyildir”. 1933-cü ildə isə Qazi Mustafa Kamal paşa Atatürk: “Nə xoşbəxtdir türkəm deyən” sözlərini böyük iftixarla şərh etmişdir. Bütövlükdə milli birlik tərəfdarı olan M. Atatürk cəmiyyətin sinfi bölgünü, siniflərarası mübarizəni rədd edir. O, demişdir: “Əgər dünyanın bizə hörmət göstərməsini istəyiriksə, əvvəl bizim özümüzün özümüzlə və millətimizlə bu hörməti hissən, fikrən, bütün hərəkətlərimizdə göstərməliyik.

Bu tədqiqatda keyfiyyət metodundan istifadə edilmişdir. Mövzu ilə bağlı ilkin və ikinci qaynaqlara müraciət edilmişdir. Bu tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan və Türkiyə arasındakı mədəni və iqtisadi əlaqələri və bunların əhəmiyyətini tədqiq etməkdir. Bu mövzu ilə bağlı bir çox fərqli araşdırmalar olsa da, bu aspektdən mövzu ilə əlaqəli tam yanaşma olmamışdır. Tədqiqatda 1923-1993-cü illər arasında iki dövlət arasındakı mədəni və iqtisadi əlaqələr ələ alınaraq bu əlaqələrin əhəmiyyəti və hər iki ölkə üçün müsbət təsirləri tam şəkildə araşdırılmışdır.

Mustafa Kamal Atatürkün mədəni inqilablarına baxış

Türkiyə xalqının milli-azadlıq mübarizəsi tarixi M. Atatürk tərəfindən 1927-ci ilin 15-20 oktyabrında Xalq Respublikaçıları partiyası konqresinin 6-cı iclasında, 36 saat ərzində məruzə şəklində şərh edilmişdir və “Nıtq” adı altında nəşr edilmişdir. Rus dilində həmin “Nıtq” adlı kitab “Yeni Türkiyənin yolu” adı altında 4 cildə (1 cild Moskvada 1929-cu ildə çapdan çıxmışdır) nəşr olunmuşdur. Bütün bunlara baxmayaraq Mustafa Kamal Atatürkün siyasi görüşləri, həm də kamalçılıq və Kamal inqilabının məzmunu Sovet siyasi ədəbiyyatında düzgün illər, xüsusilə 1923-1953-cü illərdə düzgün qiymətləndirilmişdir. Bu məsələlər “Böyük Sovet Ensiklopediyası”nın 20-ci cildində (1953-cü il) Mustafa Kamal paşa “burjua-mülkədar partiyasının lideri kimi daxili siyasətdə xalqa zidd xətt yeridirdi” kimi şərh edilmişdir. Halbuki, Mustafa Kamal Atatürk xalqçılıq prinsiplərinə sadıq olaraq qeyd edirdi ki, cəmiyyət siniflərdən deyil, zümərələrdən ibarətdir, yeni kəndli, fəhlə, sənətkar, tacir və dövlət məmurları kimi peşə prinsipi ilə birləşmiş fərdlər toplusudur. Deməli, Rusiya bolşeviklərinin cəmiyyəti varlı və yoxsul siniflərə bölmə siyasətini qəbul etmədiyi üçün, M. Atatürk əsassız olaraq burjua-mülkədar partiyasının lideri kimi qələmə verilmişdir. Halbuki, M. Atatürk cəmiyyətin siniflərə bölünməsinin əksinə olaraq, xalqı vahid və bölünməz qüvvə kimi qəbul etmişdir.

XX əsrin 20-30-cu illərində Türkiyədə aparılmış islahatlar ölkədə mədəni inkişafın Türk-dünyəvilik - Qərb sistemi əsasında həyata keçirildiyi, mədrəsələr bağlandı (1924), İslam təqvimini beynəlxalq təqvimlə əvəz edildi (01.01.1926-cı ildən), məktəblərdə oğlan və qızların birgə oxumasına keçildi (1927), ərəbcə əlifba çox çətin olduğundan latın əlifbası qəbul edildi (1928), İslam dininin dövlət dini olması haqqında Konstitusiyaya maddəsi ləğv edildi (1928), qadınlara seçki hüququ verildi (1930). Bütün bu tədbirlər mədəni inqilabın tərkib hissəsi kimi xalq tərəfindən qəbul edildi.

Mustafa Kamal Atatürk mədəniyyətin inkişafında elmin roluna xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Çıxışlarının birində, o, demişdir: “Dünyada hər şey üçün - mədəniyyət üçün, həyat üçün, müvəffəqiyyət üçün həqiqi mürşid elmdir, fəndir. Elm və fəndən xaricdə mürşid axtarmaq qəflətdir... cəhalətdir...” [1, s.203]. M. Atatürkün təşəbbüsü ilə 1931-ci ilin 12 aprelində Türkiyədə “Türk tarixi tədqiq cəmiyyəti” yaradıldı və bu cəmiyyət 1935-ci ildən “Türk tarix qurumu” adlandırıldı. Bu qurumda Yusif Akçura oğlu, Mehmet Fuad Köprülü, Əhməd Ağaoğlu (mühacir azərbaycanlıdır) və digərləri üzv olmuşlar. Mustafa Kamal paşa bu cəmiyyətin fəxri üzvü seçilmişdir. Bu qurum “Tarix” kitabını (4 cildə, 1932-1934-cü illərdə), “Cümhuriyyət tarixi”, “Tarix dərsləri”, “Türkiyə inqilab tarixi” kitablarını hazırlayaraq nəşr etdirdi. Bu kitablara qədərki dövrdə Türkiyə Osmanlı Xanədanlığı tarixi kimi şərh edilirdi. İslamdan əvvəlki dövrlərin zəngin tarixi isə tamamilə unudulmuşdu. Türklərin Orta Asiyada yaşadıkları dövrün tarixi tamamilə kölgədə qalmışdı. 1934-cü ildə etdiyi çıxışların birində M. Atatürk zəngin “türk tarixini düzgün təməllər üstündə” yazmağın vacibliyini xüsusi olaraq qeyd etmişdir. Milli mədəniyyətin ifadə vasitəsi olan ana dili üzrə inqilabi tədbirlər (latın əlifbasına keçid, ərəb dillərindən keçmiş lüzumsuz sözlərin çıxarılması və s.). Türkiyədə mədəni inkişafa böyük bir təkan oldu. M. Atatürk deyirdi: “Türk dili ahəngli, zəngin dildir” (1928), “türk dili dillərin ən zənginlərindəndir” (1930). 1931-ci ildə etdiyi çıxışların birində isə o, demişdir: “Dil millət üçün müqəddəs bir xəzinədir”. M. Atatürk mədəni inqilab yolunu işıqlandırarkən “milli birlik və bərabərlik” amalına xüsusi fikir verirdi. 1925-ci ildə etdiyi çıxışların birində o, demişdir: “Milli mübarizədə şəxsi əfsanə deyil, milli ideal, milli ləyaqət gerçək amil olmuşdur. Türklərin (milli varlığının təməlində milli şüur və milli birlik fəxr etmək üçün yaranmışdır. Öz tarixində o, dəfələrlə möhtəşəm uğurlar həyata keçirmişdir”. M. Atatürkün irsinin geniş və dərin tədqiqatçısı professor Ütkan Qocatürk yazır: Atatürkçü çağdaşlaşmanın təməlində dövlət olaraq istiqlalçılıq, millət olaraq hegemonluq, fərd olaraq hüquq və azadlıqlar durur [1, s.214]. Anadolu və Azərbaycan türklərinin həyatında 1918-1920-ci illər çox gərgin bir dövr olmuşdur. Həmin dövrün əvvəllindən Rusiya Sovet hökumətinin əli ilə erməni-daşnak qüvvələrinin

rəhbərliyi altında “Bakı Kommunası” adlı bir qurum yaradılmışdı. Bunun ərəfəsində isə çox iyrənc bir siyasi oyun həyata keçirilirdi.

Erməni soyqırımı və Azərbaycan ilə Türkiyə arasındakı əlaqələrin güclənməsi

1918-ci ilin 30 martında Bakıda 7000 nəfərlik erməni hərbi dəstələri və 6000 nəfərlik qırmızı qvardiya (bolşevik-rus hərbi qüvvələri) Bakıda yaşayan türk əhalisini qırmaq üçün hərəkətə keçirdilər. Martın 31-də saat 22:00-da bütün bu silahlı qüvvələr müsəlman əhalisinə qarşı hücumu keçdilər [5, s.216]. Şəhərin şimal hissəsində “Erməni kənd” adlanan yerdən toplardan atəş açıldı. Bir top gülləsi Təzəpir məscidinin minarəsini zədələdi. Şəhərin “Şamaxinka” adlanan hissəsində daşnak hərbi hissələri hücumu keçdilər və məşhur “İsmailiyyə” binasını yandırdılar. Vəhşilənmiş erməni hərbi dəstələri şəhərin mərkəzində yerləşən Balaxanı küçəsində Xəzər dənizinə qədərki bütün evlərdə yaşayan türk əhalisini küçələrə tökərək güllələdilər. Azərbaycan-Türkiyə hərbi qüvvələri 31 iyulda Xırdalana daxil oldular. Belə bir şəraitdə Bakı Kommunası hakimiyyəti istefa verdi və hakimiyyət avqustun 1-də Sentrokaspi adlanan eser-daşnak-mənşevik liderlik diktaturasının əlinə keçdi və İrandakı ingilis hərbi qüvvələri Bakıya dəvət edildi. Avqustun 17-də general Denstervilin komandanlığı altında Bakıya göndərilmiş az saylı ingilis qoşun hissələri Bakıya daxil oldu. Azərbaycan-Türkiyə hərbi qüvvələrinə köməyə göndərilmiş Türkiyənin 15-ci diviziyası sentyabrın 8-də Bakı ətrafına çatdı və sentyabrın 13-dən 14-nə keçən gecə buraya gəlmiş Nuru paşanın ümumi komandanlığı altında Bakıdakı düşmən qüvvələrinə qarşı ümumi hücum başlandı və şəhər sentyabrın 15-də düşmənlərdən tamamilə azad edildi. Bakıda olan az saylı ingilis qoşun hissələri cüzi müqavimətdən sonra dəniz ilə öncə Zəliyə (İran ərazisindədir) geri çəkildilər. 1918-ci ilin 15 sentyabrında Bakıda 5-ci Qafqaz və 15-ci Türkiyə piyada diviziyalarının rəsmi keçidi oldu. Bakının düşmən qüvvələrindən azad edilməsi əməliyyatlarında 1100 nəfər türk əsgəri və 30 nəfər türk zabiti şəhid oldular. Xilaskar türk ordusu həlak olmuş əsgərlərinin köməyi ilə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəri düşmən qüvvələrindən azad edilməsi şərafinə Bakının şərqindəki parkında (indi “Şəhidlər xiyabanı” adlanır) Türkiyənin xilaskar ordusunun şəhidlərinin adları mərmər lövhələrə həkk olunmuşdur və bu da Azərbaycan-Türkiyə əbədi dostluğunun rəmzidir. Bakı şəhəri düşmən qüvvələrindən azad edildikdən 2 gün sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti Gəncədən Bakıya köçdü. 1918-ci ilin 10 oktyabrında Antanta dövlətləri və Türkiyə sultanlığı arasında aparılmış sülh danışıqlarına əsasən Türkiyə sultanı öz ordusunu Batumdan və Bakıdan çıxarmalı idi. Türkiyə ordusunun Azərbaycandan getməsi erməni daşnak hərbi qüvvələrinin Azərbaycan ərazilərinə yenidən hücumlarına şərait yaratdı: erməni generalı Andranikin dəstəsi ilə Zəngəzur dairəsində azəri türklərini qarət edərək yaşıtdıqları yerlərlərdən qovmağa başladılar. Belə hücumlar Qarabağda təşkil edildi.

Post Sovet dövründə Azərbaycan və Türkiyə arasındakı mədəni əlaqələrin inkişafında Heydər Əliyevin rolu

XX əsrdə türk dünyası iki görkəmli lider yetişdirmişdir. Əsrin I yarısında Mustafa Kamal paşa Atatürk, II yarısında isə Heydər Əliyev siyasi xadimlər kimi beynəlxalq aləmdə parladılar. Türk dünyası üçün burada rəmzi mənada bir varislik də mövcuddur. Mustafa Kamal Atatürk liderlik haqqında demişdir: “Lider yalnız millətə güvənməli və təşkilatçı olmalıdır. Ələlxüsus müstəqillik və keçid dövrlərində liderin güvəndiyi yeganə qüvvət qaynağı milləti olmalıdır”.

Heydər Əliyev 1992-ci ildə Naxçıvanda Türkiyə jurnalisti İrfan Ülküyə verdiyi müsahibəsində demişdi: “DTK-da şərəf və namusla işləmişəm. İşlədiyim müddətdə öz millətimə, bir dəfə də olsun, xəyanət etməmişəm. Bu mənada vicdanım rahatdır” [7, s.18]. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev 2001-ci ildəki çıxışlarının birində milli mənlik mənsubiyyəti haqqında belə demişdir: “Hər bir insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” [4]. ABŞ tədqiqatçısı Odri Armstad 1992-ci ildə nəşr etdirdiyi “Azərbaycan türkləri: dövlət və fərd rus hakimiyyəti altında” adlı kitabında Heydər Əliyevin fəaliyyəti haqqında belə yazmışdır:

“Bütün güclü şəxsiyyətlər kimi, Heydər Əliyev də hamını öz arxasınca apara bilirdi. O, son dərəcə işgüzar və ziyalı rəhbər kimi, zəifləmiş iqtisadiyyata yeni nəfəs gətirdi, Azərbaycanın nüfuzunu yüksəltməyə nail oldu. Heydər Əliyev Siyasi Büronun tərkibinə daxil olan ilk azərbaycanlı lider idi. Bu respublikanın siyasi gücünün çoxalması baxımından son dərəcə əhəmiyyətli amilə çevrildi”.

Moskvada SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin I müavini olduğu dövrdə Kommunist Partiyası Siyasi Bürosunun üzvü Heydər Əliyev Qazaxıstan Partiya təşkilatının rəhbəri mərhum Dinmiihəmməd Kunayevin yerinə rus Kolbinin göndərilməsini siyasi səhv hesab edərək, öz narazılığını Mixayıl Qorbaçova bildirməyi özünə borc bilmişdi. Həmin dövrdə Siyasi Büronun üzvü SSRİ Xarici İşlər Naziri A.Qromıko Heydər Əliyev haqqında belə demişdir: “O, Mərkəzi Komitə üzvlərinin əksəriyyətinə xas olan tərbiyəsizlik, həyasızlıq, yüngülxasiyyətlik kimi keyfiyyətlərdən uzaq idi... Öz-özümə düşündüm: Sovet İttifaqını idarə etmək üçün məhz belə cavan və enerjili rəhbər gərəkdir. Bu keyfiyyətlər Heydər Əliyevdə vardır”. Mixayıl Qorbaçovun SSRİ-ni dağılmaqdan xilas etmək üçün ortaya atdığı “yenidənqurma” siyasəti bu çoxmillətli dövlətin dağılması prosesinin qarşısını ala bilməzdi və ala bilmədi. Heydər Əliyev 1991-ci ilin 19 iyununda SSRİ Nazirlər Sovetinin partiya təşkilatına kommunist partiyası sıralarından çıxmaq haqqında yazdığı ərizəsində göstərmişdi ki, - SSRİ-də kommunist eksperimenti, sosialist seçimi özünü doğrultmadı. SSRİ-nin dağılması prosesini M.Qorbaçovun gizli razılığı ilə ermənilər tərəfindən başlanmış Qarabağ fitnə-fəسادı daha da sürətləndirdi. Azərbaycan xalqının milli müstəqillik uğrunda mübarizədə mütəşəkkil mübarizə əzmini qırmaq üçün M. Qorbaçov 1990-cı ilin 20 yanvarında Bakıya divan tutmaq üçün Sovet ordusu hissələrinin böyük bir dəstəsini qəflətən buraya göndərdi. Bu ordu hissələri içərisində Şimali Qafqazda təcili olaraq səfərbərliyə cəlb edilmiş və Bakıya göndərilən saqqallı ermənilər daha çox idilər. Bakı faciəsində yüzlərlə azərbaycanlı məhv edildi və ağır yaralandı.

Heydər Əliyevin dövlətçilik fəaliyyəti geniş və çoxşaxəlidir. Azərbaycana rəhbərliyə qayıtdıqdan (iyun 1993) sonrakı ilk günlərdən başlayaraq Heydər Əliyev qardaş Türkiyə ilə əlaqələrin möhkəmlənməsinə xüsusi diqqətlə yanaşırdı. O, böyük fəxr hissi ilə deyirdi: “Türkiyə Azərbaycanın ən yaxın dostu, qardaşıdır. Bizim üçün Türkiyədən yaxın bir ölkə yoxdur”. Heydər Əliyev 1993-2003-cü illərdə Türkiyəyə 20 dəfə rəsmi dövlət səfəri etmişdir. Bununla birlikdə o, Türkiyə Cümhuriyyətinin 75 illiyi yubileyində (oktyabr, 1998), türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından ikinci zirvə görüşündən (oktyabr, 1994) başlayaraq bu görüşlərin hamısında iştirak etmişdir. Bu səfərlərdə o, türkdilli xalqların ölkələrinin dostluq və qardaşlığının möhkəmlənməsi istiqamətində dəyərli məsləhətlər vermişdir. Türkiyənin “Mərmərə Qrupu Vəqfi” nin yekdil qərarı ilə Heydər Əliyev “XX əsrin dövlət adamı” və “Günümüzün ən tolerantlı adamı” fəxri adına layiq görülmüşdür. Mərmərə Qrupunun Baş katibi Alkan Suver demişdir: “Heydər Əliyev bütün türk dünyasının nadir dövlət adamı və ağsaqqalı, zamanımızın ən təcrübəli siyasətçisidir... Cənab Əliyev bütün türk dünyasının əmanətidir, böyük türklüyün əmanətidir”. Türkiyənin nüfuzlu “Ortadoğu” qəzetinin köşəyazan İrfan Ülkün həmin qəzetin 2003-cü il 23 aprel nömrəsində “Heydər Əliyev bizim dövrümüzdə Atatürkün siyasi mirasını təmsil edən, yaşayan türk lideridir” sözlərini yazmışdır. Heydər Əliyev Mustafa Kamal Paşa Atatürk qədər qüdrətli, qürurlu və hazırcavab şəxsiyyətdir. Görkəmli ictimai xadim Rəfiq Zəka Xəndan “Azərbaycan” qəzetində çap etdirdiyi “Həyatda Atatürk” adlı yazısında Heydər Əliyevin yüksək vəzifədə olmadığı dövrdə Bakıda keçirilmiş yazıçılar qurultayına dəvətlə gələrək zalda əyləşdiyini və nümayəndələrin təkidli təklifi ilə rəyasət heyətinə dəvət edilməsi əhvalatını şərh edərək, Heydər Əliyevin bu təklifə verdiyi cavabını yada salmışdı: “Mən belə məclislərə yuxarıdan çox tamaşa etmişəm. İndi də aşağıdan yuxarıya baxmaq istəyirəm” [2]. Heydər Əliyev demişdir: “Mənim həyatım ən gənc vaxtlarından Azərbaycan xalqının taleyi ilə bağlıdır, Azərbaycana həsr olunubdur” [3]. Eyni zamanda o, öyrədir ki, “həyatda şəərəflə şəərəfsizliyi, şəxsi rifahla ictimai borcu, tamahkarlıqla vicdanlılığı hər kəs özü seçir”. 1993-cü ilin yayında Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyə

qayıtması Azərbaycan üçün həmin ağır illərdə tarixi bir addım, qurtuluş addımı oldu. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında əvəzsiz rolu olan türk şirkətlərinin (sayı 1000-dən artıqdır) ölkədə neft və qeyri-neft sektoruna qoyduğu investisiyaların ümumi həcmi 6 milyard dollardan çoxdur. Bunun yarısı qeyri-neft sektorunun payına düşür ki, son məlumatlara əsasən, bu rəqəm 3 milyard dollardan artıqdır. Türkiyə sərmayəli şirkətlərdə ümumilikdə 50.000 işçi çalışır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Türkiyə şirkətlərini digər ölkələrin şirkətlərindən fərqləndirən əsas cəhət odur ki, bu şirkətlər iqtisadiyyatın, demək olar ki, bütün sektorlarında fəaliyyət göstərir. Türkiyə şirkətləri qeyri-neft sektorunun inkişafında xüsusi rol oynayır. Türkiyə şirkətlərinin inşaat, xidmət, kənd təsərrüfatı və qida sektoru, bank və sığorta sahəsi, tekstil və yüngül sənayedə mövqeləri kifayət qədər güclüdür. Son zamanlar yerli Azərbaycan şirkətləri idarəetməyə türkiyəli menecerləri geniş şəkildə cəlb etməkdədirlər ki, bu da ölkələrimiz arasında sosial-iqtisadi əlaqələrin inkişafına müsbət töhfə verir [8, s.171]. Son illərin mühüm tendensiyalarından biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan əsas etibarilə Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ/SOCAR) təmsalında Türkiyəyə dəyəri milyard dollarla ölçülən sərmayələr yatırır. Daha da konkretləşdirsək, hazırda Türkiyədə 850 Azərbaycan şirkəti fəaliyyət göstərir və son illər həmin şirkətlər Türkiyə iqtisadiyyatına 4.5 milyard dollar investisiya qoyub. Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı iqtisadi əlaqələrin hüquqi çərçivəsini təşkil edən “Türkiyə ilə Azərbaycan arasında ticarət və iqtisadi əməkdaşlıq haqqında” saziş 1992-ci ildə, “Türkiyə ilə Azərbaycan arasında investisiyaların qarşılıqlı təşviqi və qorunması haqqında” saziş ilə “Türkiyə ilə Azərbaycan arasında iqtisadi vergitutmanın qarşısının alınması haqqında” Saziş isə müvafiq olaraq 1994 və 1997-ci illərdə imzalanıb və bununla da hüquqi bazanın qurulması önəmli ölçüdə tamamlanıb. 2010-cu il sentyabrın 15-də İstanbul şəhərində “Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında” Birgə Bəyannamə imzalanıb. Bəyannaməyə əsasən, “Şura Azərbaycan və Türkiyə arasında mövcud olan siyasi, hərbi, iqtisadi, ticarət, energetika, nəqliyyat, mədəniyyət, elm və humanitar sahələrdə həyata keçirilən əlaqələrin strategiyasını müəyyən edəcək, bu strategiyanın əsasında əməkdaşlıq layihələrinin inkişafını və həmin layihələrin icra olunmasını təşviq edəcək. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Türkiyə Respublikasının Baş naziri Şuranın həmsədrləri vəzifəsini üzərlərinə götürürlər. Şuranın iclaslarında, gündəlikdə olan mövzulara uyğun olaraq Azərbaycan və Türkiyə Respublikası hökumətlərinin üzvləri iştirak edəcəklər. Şuranın iclasları tərəflərin razılığı ilə mütəmadi keçiriləcək. Hökumət üzvləri Şuranın qərarlarının həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyacaqlar. Şuranın bazasında, siyasi mövzularda iki ölkə arasındakı əlaqələrin və əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, ikitərəfli, regional və global mövzularda siyasi fikir mübadiləsinin aparılması və əməkdaşlığın prioritet sahələrinin və layihələrinin müəyyən edilməsi məqsədilə Birgə Strateji Planlaşdırma Qrupu təsis ediləcək. Qrupun iclasları il ərzində ən azı bir dəfə, xarici işlər nazirlərinin həmsədrliyi ilə keçiriləcək. Birgə Strateji Planlaşdırma Qrupu lazım olduğu təqdirdə müşavir, müşavirin müavini və nazir müavini səviyyəsində və aidiyyəti digər qurum nümayəndələrinin iştirakı ilə əlavə iclaslar təşkil edə bilər. Qrup iclaslarının nəticəsi haqqında Şuraya məlumat verəcək. İqtisadi və ticarət məsələlərində iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Birgə Hökumətlərarası Komissiya əsas mexanizm rolunu oynamağa davam edəcək. Komissiya iclaslarının nəticələri haqqında Şuraya məlumat verəcək. Enerji təminatı, nəqli və təhlükəsizliyi sahəsində birgə layihələrin işlənilib-hazırlanması və tətbiq olunması məqsədilə iki ölkənin əlaqədar orqan və təşkilat nümayəndələrinin iştirakı ilə təsis ediləcək Birgə Energetika Komissiyası energetika sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi məsələsində əsas mexanizm rolunu oynayacaq. Komissiya il ərzində ən azı bir dəfə yığılacaq və fəaliyyətinin nəticələrini Şuraya təqdim edəcək. İki ölkənin xalqları arasında mövcud olan çoxözlü və hərtərəfli əlaqələr çərçivəsində dialoq kanallarının səmərəliliyini daha da artırmaq, eyni zamanda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının əməkdaşlığını gücləndirmək və şaxələndirmək

məqsədi ilə Vətəndaş Cəmiyyəti Forumu təsis ediləcək. Forumu biznes dairələri, təlimçilər, diaspor təşkilatlarının da daxil olduğu müxtəlif qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, sənətçilər, elm xadimləri, mətbuat orqanlarının nümayəndələri də daxil olmaqla cəmiyyətin bütün təbəqələri töhfəsini verə biləcək. Forum iclasları Şura iclaslarından əvvəl və ya eyni vaxtda, Şura iclasının təşkil olunacağı şəhərdə keçiriləcək. Əslində, bu yeni institusional mexanizm rəsmilərin daha intensiv görüşməsinə və cari məsələlərə daha operativ münasibətinə təkan verəcək.

Nəticə

Azərbaycan və Türkiyə arasındakı münasibətlər, dərin tarixi və mədəni bağlarla formalaşmışdır. 1992-ci ildən etibarən diplomatik əlaqələrin güclənməsi, Heydər Əliyevin Türkiyəyə etdiyi səfərlərlə ivmə qazanmışdır. Məhəmməd Füzulinin anma tədbirləri kimi mədəni vasitələrlə bu dostluğun möhkəmləndirilməsidir. Türkiyənin Azərbaycana verdiyi dəstək, xüsusilə müstəqillik dövründə kritik rol oynamışdır. İki ölkə arasındakı bu cür müavinə, regional sabitliyi artırmaqda və qardaşlığı gücləndirməkdədir. Gələcəkdə də Azərbaycanın və Türkiyənin birgə fəaliyyət göstərəcəyinə inancımız tamdır.

Ədəbiyyat

1. Atatürkün söyləv və deməcləri. (1989). II cild, Ankara, Divan. 359 s.
2. Azərbaycan qəzeti, (1994). 23 fevral.
3. Xalq qəzeti, (1997). 19 noyabr.
4. Xalq qəzeti, (2001). 10 noyabr.
5. Maharramov, B. (2023). Terörizmin toplumsal yapı üzerindeki olumsuz etkileri: Ermenistan örneği. Zəngəzur 2023 (müasir geosiyasi şəraitdə beynəlxalq münasibətlərin humanitar aspektləri) Kollektiv monoqrafiya. – Bakı: Jekoprint nəşriyyatı, 2023. 300.
6. Qocaturk, U. (1991). Atatürk. (Ankara, 1987), Bakı, s.11.
7. Ülkü, İrfan. (1994). Qızıl ulduzdan hilala doğru: Heydər Əliyevin fırtınalı həyatı/ İ. Ülkü; türk. tərc. K. Quliyeva.- Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 74 s.
8. Талышинский, Э. (2021). К истории и текущей практике сотрудничества в треугольнике Россия-Азербайджан-Турция. Современная научная мысль, (4), 169-174. doi: 10.24412/2308-264X-2021-4-169-174.

IMPORTANT ASPECTS OF CULTURAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND AZERBAIJAN

Shahismayil Ismayilov

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Azerbaijani-Turkish relations, which have ancient historical roots, today develop on the basis of joint, mutual efforts and unshakable will. The expression "one nation and two states," voiced by the national leader Heydar Aliyev, is an excellent embodiment of the characteristic features of relations between the two states in the new era. If we look at the events of the beginning of the twentieth century, we will see that Azerbaijanis and Turks have always overcome the difficulties of the time and came out of difficult trials. Over the past 20 years, bilateral cultural and economic ties between Azerbaijan and Turkey have risen to the level of quality and dynamics, which can serve as an example and model for other neighboring countries. On November 9, 1991, Turkey recognized the independence of Azerbaijan, and diplomatic relations were established on January 14, 1992. Turkey is the first state to recognize the state independence of Azerbaijan. Turkish-Azerbaijani relations are interesting both in the first years of independence and recently. First of all, it should be noted the creation of the Strategic Cooperation Council. At the same time, cooperation in all spheres of the economy, including the energy sector, has reached a new level. The intensity of mutual official visits has significantly increased.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, culture, economy, strategy

ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ КУЛЬТУРНЫХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ

Шахизмал Исмаилов

Азербайджанский университет языков, Баку, Азербайджан

Азербайджанско-турецкие отношения, имеющие древние исторические корни, сегодня развиваются на основе совместных, взаимных усилий и непоколебимой воли. Выражение "одна нация, два государства", произнесенное национальным лидером Гейдаром Алиевым, является прекрасным воплощением характерных особенностей отношений между двумя государствами в новую эру. Если мы посмотрим на события начала XX века, то увидим, что азербайджанцы и турки всегда преодолевали трудности времени и выходили из трудных испытаний. За последние 20 лет двусторонние культурные и экономические связи между Азербайджаном и Турцией поднялись до уровня качества и динамики, которые могут служить примером и моделью для других соседних стран. Турция 9 ноября 1991 года признала независимость Азербайджана, а дипломатические отношения были установлены 14 января 1992 года. Турция является первым государством, признавшим независимость Азербайджана. Турецко-азербайджанские отношения интересны как в первые годы независимости, так и в последнее время. Прежде всего следует отметить создание Совета по стратегическому сотрудничеству. Одновременно с этим сотрудничество во всех сферах экономики, включая энергетический сектор, достигло нового уровня. Интенсивность взаимных официальных визитов значительно возросла.

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, культура, экономика, стратегия

Daxil oldu: 08.07.2025

Çap edildi: 15.12.2025